

PAUL VALÉRY: A LÉLEK ÉS A TÁNC.

Ha antik műveltséget mondunk, a legtöbb európai ember elsősorban a latinokra gondol. A francia irodalomban mindig akadt hang — és nem a legértéktelenebb emberek hangja — amelyik a görög kultúrát hirdette a mai európai világ igazi ősenek. Ehhez hozzájárult az is, hogy a mai német-francia ellentétet visszavetítették az ó-korba, ahol a rómaiak katonás imperializmusa, nyers ereje képviselte a mai német szellemet, a görögök ízlése, művészete, értelemtisztelete a francia intellektualizmust.

Valéry is az értelem, a művészet pártján van. Versírással kezdte, de nem vették észre. A háború után — már mint érett férfit — fedezték fel, amikor újra kiadta költeményeit, tanulmányait. Újabb kötetek már új alkotásokat hoznak, verseket, tanulmányokat egyaránt. Sikere általános, különösen a művelt emberek körében. Mivel világnézetével is, amely az értelem uralmát hirdeti a lélekben, meg stílusával is, amely minden erőltetettsége mellett is tisztaságra és pontoságra törekszik, a francia hagyományokhoz kapcsolódik, az Akadémia hamarosan (1926) tagjai közé választotta.

Az itt közölt párbeszéd 1923-ban jelent meg az «Eupalinos ou l'architecte» c. kötetben. Socrates beszélget két barátjával egy lakomán, ahol egy Athikté nevű táncosnő is szerepel. Ez a részlet a dialogusnak a közepe, nemcsak azért, mert valóban onnan való, hanem azért is, mert magában foglalja körülbelül az egésznek a lényegét. Minden műfordítás goromba munka, csak halvány mása az eredetinek. Valéry különösen nehéz író. Maga a megértés is nehéz. A fordítónak sokszor magyarázónak is kell lennie. Közben arra is ügyelnie kell, hogy ne vesszék el Valéry legfőbb bája: az öntudatos mesterkéltség, amely mégis könnyed.

Fábián István.

A lélek és a tánc.

SOCRATES: A gazdagság lustává teszi az embert. Az én vágyam pedig a mozgás, Eryximachos... Az a könnyed hatalom kellene most nekem, amely a méh sajátja, amint a táncosnő legnagyobb kincse is... Szellememnek az az erő és az a tömörített mozgás kellene, amely a rovat fenntartja a virágok sokasága felett, amely a párták különféleségének izgatott mesterévé teszi; amely oda röpíti, ahová akarja: ide-oda, ahhoz a félreeső rózsához; és amely lehetővé teszi, hogy csak érintse, ott hagyja, vagy bele is hatoljon... Ez az erő azonban eltávolítja attól, amit már nem szeret, ahogy azonnal vissza is hozza, ha megbánja, hogy hagyott benne valami kis nedvet, amelynek emléke üldözi, amelynek emléke továbbbróptét elnehezíti... Vagy, ó, Phaedros, a táncosnő finom mozgékonyasága kellene nekem, amely belopakodva gondolataimba, mindegyiket felébreszteni, felhíván lelkem árnyékából és megjelentetné a ti szellemetek fényében, a minden lehetséges rend legboldogabb rendjében.

PHAEDROS: Beszélj, beszélj... Látom a méheket ajkadon és a táncosnőt a szemedben.

ERYXIMACHOS: Beszélj, a születő gondolat művészetének mestere!... A dialektikai véletlen csodálatos következményeinek mindig

szerencsés mestere! . . . Beszélj! Szódd az arany fonalat . . . Lelked árnyékából vezess ide valamilyen eleven igazságot!

PHAEDROS: A szerencse jár veled . . . Észrevétlenül bölcseséggé változik át, amit szavaiddal üldözöl lelked labirintjában.

SOCRATES: No jó, de mindenekelőtt orvosunktól szeretnék kérdezni valamit.

ERYXIMACHOS: Rendelkezésedre állok, kedves Socrates.

SOCRATES: Mondd meg hát, Acuménés fia, ó, Therapeutos Eryximachos, aki olyan kevés rejtett értéket tulajdonítasz a keserű mérgeknek és a titokzatos gyógyszereknek, hogy egyáltalában nem is használod őket, aki mint társasági ember ép olyan jól ismered a művészet titkait, mint a természetét, mégsem rendelsz és nem emlegetsz titokzatos balzsamokat, folyadékokat és kenőcsöket; tovább megyek, aki nem bízol az elixirekben és nem hiszel a bizalmas bájitalokban; ó, patikaszer nélkül gyógyító, ó, megvetője mindennek, ami — por, csepp, pép, kenőcs, tapasz, gemma vagy kristály — odatapad a nyelvhez, áthatol az inyeken, ájulást és szédülést okoz, megöl vagy elevenít, mondd hát, kedves barátom, Eryximachos, ismersz-e egyáltalában annyi hatásos szer között és a mesteri készítmény között, amelyet a te tudományod hiábavaló vagy megvetendő fegyvernek tart, a gyógyszerészet arzenáljában, mondd hát, ismersz-e valamilyen különleges gyógyszert vagy valamilyen ellenmérget, a betegségek betegségére, a mérgek mérgére, amely az egész természettel ellentétes?

PHAEDROS: Milyen méregre?

SOCRATES: . . . Amelyet így hívnak: életunalom. Értsd meg jól, ez alatt nem a tűnő unalmat értem, sem a fáradság okozta unalmat, vagy az unalmat, amelynek látjuk a forrását, vagy amelynek ismerjük a határait; nem, hanem a tökéletes unalmat, a tiszta unalmat, amelynek sem szerencsétlenség, sem betegség nem forrása, és amely a szemlélődésre legkedvezőbb állapotot kíséri, végül azt az unalmat, amelynek nincs más lényege, csak az élet maga és más másodlagos oka csak az élő tisztánlátása. Ez az abszolút unalom magában véve az egészen meztelen élet, amikor világosan látja önmagát.

ERYXIMACHOS: Az nagyon igaz, hogyha lelkünket megtisztítjuk minden hamisságtól és megfosztjuk minden hozzáadástól, amit hozzá-csempésznek *ahhoz, ami*, mindjárt fenyegeti az igazi emberi életnek ez a hideg, pontos, észszerű és mérsékelt szemlélete.

PHAEDROS: Az élet megfeketedik az igazság érintésére, mint a gomba a levegő érintésére, amikor széttörik.

SOCRATES: Eryximachos, azt kérdeztem, van-e orvosság?

ERYXIMACHOS: Mért kellene gyógyítani ilyen észszerű betegséget? Kétségkívül, magában véve semmi sem halálosabb, semmi sem inkább ellensége a természetnek, mint *úgy látni a dolgokat, amint vannak*. A hideg és teljes világosság méreg, amelyet nem lehet legyőzni. A valóság, tiszta állapotában, azonnal megállítja a szívet . . . Egy csepp elég

ebből a jeges folyadékból, hogy meglazítsa a lélekben a vágy rugóit és rebbenéseit, hogy kiirtson minden reményt, romba döntsen minden istent, ami vérünkben volt. Az Erények és a legszebb színek elhalványodnak és elsorvadnak tőle. A mult kis hamuvá, a jövő kis jégcsappá csökevényesedik. A lélek mint üres és mérhető forma jelenik meg önmaga előtt. Ime a dolgok igazi lényegük szerint a legmerevebb, leg-halálósabb módon kapcsolódnak, válnak el és fűződnek össze... Ó, Socrates, a világegyetem nem tudja elszenvedni egy percre sem, hogy csak az legyen, ami. Különös gondolat: a Minden nem elég önmagában!... A rémülete, hogy az ne legyen, ami valóban, ezer álarcot csináltatott és festetett vele; semmi más értelme nincs a halandók létezésének. Mért vannak a halandók? Az a feladatuk, hogy megismerjék a dolgokat. Megismerni? Mi az megismerni? *Bizonyos, hogy nem annak lenni, ami valóban.* Ime a szenvedő és gondolkodó emberek bevezetik a természetbe a korlátlan tévedések elvét és a csodának ezt a myriádját!...

A félreértések, a látszatok, a szellem dioptrikájának játékaik elmélyítik és megelevenítik a világ nyomorult tömegét... A gondolat viszi be abba, ami van, az élesztőjét annak, ami nincs... De végre is az igazság néha kiderül és felzendül a fantazmagóriák és tévedések harmonikus világában... Egyszerre mindent pusztulás fenyeget és Socrates személyesen kér tőlem orvosságot a világos látásnak és unalomnak e kétségbeejtő esetére!...

SOCRATES: Rendben van, Eryximachos, ha már nincs orvosság, legalább azt megtudod-e mondani, hogy melyik állapot leginkább ellentéte a tiszta undor, a gyilkos világosság és könyörtelen pontosság e borzalmas állapotának?

ERYXIMACHOS: Először megemlítem a nem melankólikus deliriómokat.

SOCRATES: Aztán?

ERYXIMACHOS: A részegséget és az illúziókat azt a kategóriáját, amelyek a részegítő gőzökből erednek.

SOCRATES: Jó. De nincsenek-e olyan mámorok, amelyeket nem a bor idéz elő?

ERYXIMACHOS: Hogyne. A szerelem, gyűlölet, a kapzsiság is megmámorosítanak!... A hatalomnak az érzése...

SOCRATES: Mindez ízt és színt ad az életnek. De a szerelem, a gyűlölet, vagy a nagy vagyonok szerzésének esetlegessége a valóság véletlenétől függ... Nem gondold Eryximachos, hogy a legnemesebb, a) nagy unalommal leginkább ellenkező mámor a cselekedetekből fakad? Cselekedeteink és különösen azok a cselekedeteink, amelyek megremegtetik testünket, különös és csodálatos állapotba emelhetnek bennünk... Ez áll legtávolabb attól a szomorú állapottól, amelyben a mozdulatlan és világos megfigyelőt hagytuk, akit az imént elképzeltünk.

PHAEDROS: De ha valamilyen csoda révén ez az ember kedvet

kapna hirtelen a tánchoz? ... Ha lemondana a viláosságért a könyvedség kedvéért; ha tehát megpróbálná, hogy nagyon eltérjen önmagától és ítélkezési szabadságát elcserélné mozgási szabadságért?

SOCRATES : Akkor egyszerre megtanítana bennünk arra, amit most meg akarunk világitani... De valamit még szeretnék kérdezni Eryximachostól.

ERYXIMACHOS : Parancsolj, kedves Socrates.

SOCRATES : Mondd hát, bölcs orvos, aki tapasztalataidban és tanulmányaidban mélyítetted el minden élő dolog tudományát; nagy ismerője a természet formáinak és szeszélyeinek, aki kitűnsz a figyelemreméltó állatok és növények osztályozásában (az ártalmasok és jóindulatuak; az ártalmatlanok és hatékonyak; a meglepők, a borzalmasok, a nevelésesek; a kétségesek; végül azok, amelyek nem léteznek), — mondj hát, nem hallottál azokról a különös állatokról, amelyek magában a tűzben is élnek és fejlődnek?

ERYXIMACHOS : Hogyne!... Alaposan tanulmányozták már alakjukat és szokásaikat; noha létezésüket vitatják újabban. Gyakran leírtam őket tanítványaimnak; sajnos, nekem magamnak még nem volt alkalmam, hogy saját szememmel figyeljem meg őket.

SOCRATES : Nos, nem gondolod-e, Eryximachos és te, kedves Phaedrosom, hogy ez a teremtés, aki amott rezeg, aki olyan imádandóan mozog, ez a heves Athikté, aki megosztja és összeszedi magát, aki felemelkedik és leszáll, aki kinyílik és oly gyorsan bezárul és aki mintha nem a mi csillagzatunkhoz tartoznék, hanem máshoz, úgy látszik, mintha egész természetesen élne egy tűzhöz hasonló elemben, a zenének és mozgásnak valami finom telítettségében, ahol kimeríthetetlen energia lebegi körül, noha egész lényével beleolvad a legnagyobb boldogság tiszta és közvetlen hevületébe? Ha összehasonlítjuk a mi nehézkes és komoly létünket a szikrázó szalamander állapotával, nem tűnik-e fel, hogy közönséges, csak szükségleteink által okozott cselekedeteink és hogy gesztusaink és esetleges mozdulataink mennyire durva anyagok, mintegy a valóság tisztátalan matériája, míg az életnek ez a hevülete és rezgése, míg a feszültségnek ez az uralma és az ember által elérhető legkönnyedebb állapot felé való elragadtatás azonos a lángnak a szokásaival és hatalmával; és hogy a szégyenkezés, unalom, félszesség és a lét egyhangú táplálékai elenyésznek benne, megragyogtatva szemünk előtt azt, ami isteni a halandó nőben?

PHAEDROS : Csodálatos Soerates, nézd gyorsan, mennyire igazat beszélsz!... Nézd a vergődő táncosnőt! Azt hihetné az ember, hogy úgy száll ki testéből a tánc, mint a láng!

SOCRATES : Ó, Láng!...

— Ez a lány talán ostoba?...

Ó, Láng!...

— És ki tudja, micsoda babonák és csacsiságokból áll a köznapi lelke?

Mégis, ó, Láng!.. Élő és isteni dolog!...

De mi a láng, barátaim, ha nem *maga a pillanat*? — Az, ami örültség, vidámság és rettenetes a pillanatban!... A láng annak a pillanatnak a műve, amely a föld és az ég között van. Barátaim, minden, ami a nehézkes állapotból a könnyed állapotba megy át, átmegegy a tűz és fény pillanatán...

És a láng, nem a legnemesebb rombolás büszke és megfoghatatlan formája-e? Ami soha többet nem fog megtörténni, nagyszerűen megy végbe a szemünk előtt! — Ami nem fog többé megtörténni, annak a lehető legnagyobb mértékben kell megtörténnie! — Ahogy a hang eszeveszetten énekel, ahogy a láng bolondul énekel az anyag és az éter között, — az anyagtól az éterig vakon robban és rohan, — a hazugságnak és a minden valóság tagadásától részeg, hazug zenének szelleme által teljesen megszállott test megszabadulása, úgy-e, a nagy Tánc? Nézzétek ezt a testet, amely szökell, ahogy a láng igyekszik a láng után, nézzétek, hogyan dögönyözi és tiporja azt, ami igaz! Milyen dühösen, vidáman semmisíti meg azt a helyet is, ahol van és hogyan mámorosodik meg változásainak túlzásaitól!

De hogy küzd a szellem ellen! Nem látjátok, hogy gyorsasággal és változatossággal akar küzdeni a lelke ellen? — Furcsán féltékeny a szabadságra és mozgékonyaságra, amelyről azt hiszi, hogy a szellem tulajdona!...

A lélek egyetlen és örökös tárgya kétség kívül az, ami nem létezik: ami volt, ami már nincs; — ami lesz és ami még nincs; — ami lehetséges, ami lehetetlen, — ez a lélek dolga, de soha, *sohasem* az, ami van.

És a test, amely az, ami van, ime ez sem elégszik meg a kiterjedéssel! — Hova törekedjék? — Mivé legyen? Ez az *Egy* meg akarja játszani a *Mindent*. Meg akarja játszani a lélek egyetemességét! Azonosságán cselekedeteinek számával akar segíteni! Dolog lévén, eseményekben fejezi ki magát! — Felhevül! — És mint a felizgatott gondolat, minden lényegyet érint, az idő és a pillanatok közt rezeg, áthatol minden különbségen; és amint szellemünkben szimmetrikusan alakulnak ki a feltevések, és ahogy elrendezzük és megszámláljuk a lehetőségeket, ez a test is minden részét igénybe veszi és önmagával kombinálja magát, egymásután ölti fel a különböző formákat és szüntelenül kilép önmagából!... Itt van végre, ebben a lánghoz hasonlítható állapotban, a legaktívabb változások közepette... Nem beszélhetünk már «mozgásról»... Cselekedeteit nem lehet különválasztani végtagjaitól...

Ez a nő, aki itt volt, feloldódott számtalan alakban... Ez a test ragyogó erejével eljuttat a legvégső következtetésig: ahogy lelkünkől olyan dolgokat kívánunk, amelyekre nem teremtették és követeljük, hogy felvilágosítást, proféciát adjon nekünk, hogy kitalálja a jövőt, hogy kifürkéssze az Istent, így ez a test is önmaga teljes birtoklására törekszik, a természetfölötti dicsőség fokozatáig... De vele is úgy

van, mint a lélekkel, ami számára a tőle megkívánt Isten, bölcsesség, mélység nem mások és nem is lehetnek mások, mint pillanatok, felvillámlások, idegen idő töredékei, kétségbeesett kitörések saját keretei közül . . .

PHAEDROS: Nézd, de nézd! . . . Ott táncol és látni lehet azt, amit te mondani akarsz . . . Láttatja a pillanatot . . . Micsoda ékszereken libben át . . . Dobálja karjait, mint a szikrákat . . . Lehetetlen hajlongásokat rabol el a természettől az Idő szeme láttára! . . . Aki tűri, hogy megcsalja . . . Büntetlenül libben át a lehetetlenen . . . Isteni állandótlanságában, amit szemünknek adományoz! . . .

ERYXIMACHOS: A pillanat szüli a formát és a forma láttatja a pillanatot.

MAGÁNYOS VÁNDOR.

*Magányos vándor őszi ködben szegényes árván lépeget,
Előtte köd, mögötte köd van, nem látni már a kék eget,
Ruhája rongyos, arca sápadt, nincs mása mint az élete,
Magában sokszor mondogatja: meghaltam én, vagy élek-e?
Nem várja őt család, meg otthon, nem várja hívó asszonyöl,
Csak köd, homály meg céltalanság, mely nem vigasztal, mely megöl,
Míg jár az útnak lágy sarában, nem tudja, hol jön rá az éj
S mi hint rá este bús világot: istálló mécs, vagy holdkaréj?
Hol hajtja majd szegény fejét le: kövön, vagy puha vánkoson?
Hol megy keresztül újra reggel: falun, vagy fényes városon?
Ha megsűfolják, megdobálják, csak megbocsájt és megy tovább,
A bánat így is elkíséri s a gond lehúzza tarsolyát.
A nagy világgal nem törődik, az ő világa más világ,
Nincs ellensége senki néki s testvére mind a vadvirág.
Mi régen elmúlt, azt ki bánja? A holnap nem hoz új csodát
S az útja végén majd az éjjel reáborítja fátyolát.
A holdas éjjel neki készít ezüstös csipkét ékszerül,
Ha járadt, hát az ég kitarja a selymét néki félszerül;
A rét virága néki nyílik, az este néki mond mesét,
S a kósza szellő úgy becézi, mint ifjú nő a kedvesét.
Csak ballag ő a sűrű ködben, sietni nem kell, itt az ősz,
Hárfáz a szél, a parti fák közt sok holt levélke kergetőz,
Ha járadt, várja már az árok, szélére csendesesen leül,
A szív megáll, a nap lehullik, s a másvilágra szenderül.
És másnap így találják holtan, szívébe béke költözött,
A szántóföld, a rét, az erdő komorló gyászba öltözött,
Mosoly van arcán és a karja pár őszi virágot fog át.*

Egy kósza felhő megsiratja, a szél csókolja homlokát.

Galambos Gruber Ferenc.